

VENY, Joan (2017): *Paraules en l'espai, el temps i la norma*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 125), 245 p.

És ben conegut el mestratge que el professor Joan Veny ha projectat sobre unes quantes generacions d'estudiosos de la llengua catalana, tot i que sigui indirectament, com és el meu cas, a través de les seves recerques i publicacions. Per aquest motiu és una gran satisfacció presentar en aquestes pàgines un recull d'articles seus apareguts entre els anys 2005 i 2015, que tenen com a fil conductor la relació que s'estableix entre l'espai geogràfic, la variació diatòpica i la normativa del català.

Les seccions en què es divideix aquest volum són quatre: *Variació geogràfica* (p. 9-92), que inclou cinc dels articles escollits; *Cultura popular* (p. 93-140), que en conté dos; *Adstrat aragonès* (p. 141-154), que n'inclou un; i *Territori i normativa* (p. 155-186), que en conté dos. El complement indispensable de tot plegat és el conjunt de 72 mapes lingüístics referits als fenòmens estudiats en cadascun dels treballs oferts, els quals permeten al lector obtenir una instantània de la distribució geogràfica de les variants comentades (p. 191-226). A més, cal matisar que no es tracta d'una mera reproducció dels treballs primigenis —la procedència dels quals es proporciona a les pàgines 187 i 188 del llibre—, sinó que hi ha hagut una revisió que ha permès a l'autor polir-ne o actualitzar-ne alguns aspectes.

Dins la secció *Variació geogràfica*, el primer capítol es titula «Alguns ensenyaments de la geolingüística» (p. 11-31) i es fruit de la intervenció del Dr. Veny en la inauguració de la primera jornada de l'Associació d'Amics d'Antoni Maria Badia i Margarit, amb un tema dedicat a la Dialectologia, justament l'àmbit al qual ha dedicat una bona part de la seva producció científica. En aquesta aportació es desgranen algunes reflexions (fins i tot enteses com a «recomanacions») sobre aspectes diversos de la investigació dialectal, i específicament geolingüística, a partir de la seva dilatada experiència: la recollida de dades, els informadors o la vitalitat dels dialectes i la seva importància en la codificació d'una llengua. També defensa les aportacions que la dialectologia titllada de tradicional ha fet a la lingüística, i remarca, a més, que un dels mèrits de la geolingüística ha estat brindar la possibilitat de comparar variants fonètiques, morfològiques i lèxiques dins d'un mateix domini lingüístic, estratègia comparativa que ha servit per a plantejar hipòtesis i esbrinar l'origen d'alguns canvis. En aquest sentit, posa alguns exemples de morfologia, com la forma *tu érets* de l'imperfet d'indicatiu del verb *ser* i l'auxiliar *ha* de primera persona d'*haver* en valencià; i uns altres de lèxic, com l'etimologia de *gallimó* 'veradó, verat en fase juvenil', un icciónim d'origen antroponímic, o la demostració del polimorfisme de la llengua antiga, encara que actualment hi hagi una selecció dialectal (v. gr. *pigota* i *verola*, *dos* i *dues*). Però, la geolingüística també ha servit, segons Veny, per a posar el català al costat de la resta de llengües romàniques, de manera que en uns casos se n'ha refermat la personalitat dins la Romània (i així ho demostren mots com *enyorar*, *canelobre*, *la jove*), mentre que en d'altres s'han aclarit processos i canvis que resultaven obscurs (com es comprova amb *baila*, *canalla*, *cadaldia*).

En el segon capítol, «Català occidental / català oriental, encara» (p. 33-57), el Dr. Veny revisa les teories emeses a propòsit d'aquesta divisió del domini lingüístic de la nostra llengua, fonamentada en una sèrie bàsica de característiques diferencials no sempre acceptades per tots els especialistes (i així ho posa de manifest). Primerament, fa un resum de les quatre teories existents, repassant tota la bibliografia que hi ha al respecte i remarcant els dubtes que cadascuna planteja: teoria de la Reconquesta, teoria del substrat, teoria de la romanització i teoria de l'anivellament. A continuació, per tal de valorar la seva vigència, examina els 14 trets distintius nuclears que, segons ell, justifiquen aquesta partió, recolzant-ne l'anàlisi amb les dades de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català (ALDC)* i del *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català (PALDC)* i també amb la cronologia dels canvis en català oriental. Aquesta aportació del Dr. Veny resulta cabdal a l'hora d'entendre l'origen de la distinció entre català occidental i català oriental, perquè únicament deixa com a vigent la teoria de la Reconquesta per raons lingüístiques corroborades per les històriques; i, a més, mostra la validesa de la teoria de l'anivellament en el cas del valencià, sobretot si pensem en el paper que l'aragonès ha pogut tenir en la seva configuració.

Si en el primer article hem remarcat la importància que el Dr. Veny dona als atles lingüístics pel fet de permetre una comparança entre àrees dialectals dins un mateix domini lingüístic, el capítol tercer ti-

tulat «Afinitats ultrapirinenques del català septentrional de transició» (p. 59-69) n'és una bona mostra, ja que hi fa ressortir les afinitats lèxiques entre l'anomenat català septentrional de transició i el pròpiament septentrional o rossellonès a partir d'alguns mapes del primer volum de l'*ALDC*. Pel que fa al rossellonès, insisteix Veny en el seu caràcter arcaic, exemplificat amb els mots *guarir* 'curar' i *urçol* 'mussol'; també en la influència de l'occità des d'antic amb paraules com *punyet* 'canell', *esquerrot* 'esquerrà', *badar* 'badallar', *gingiva* 'geniva', o en l'anticipació del pronom a l'infinitiu (*se rosegar*, *se mocar*). Quant a les afinitats entre les dues àrees dialectals esmentades, la zona de transició posseeix paraules com *potó* 'petó', *tacons* 'galteres', *narius* 'forats del nas', *pessigoles* 'pessigolles', *escarcaix* 'gargall', *clavillar* 'turmell', *panxegar* 'gemegar', *gratera* 'pruija'; també n'hi ha que provenen de l'occità, com *cel de la boca* 'paladar', *singlut* 'sanglot', *llentilla* 'piga', *quec* i *queco* 'tartamut', *punyat* 'grapats'; fins i tot comparteixen, entre d'altres, el castellanisme *ciego* 'cec', usat com a eufemisme en tractar-se d'una malaltia o defecte. En relació amb les particularitats del català septentrional de transició, se citen elements lèxics com *cap-rodo* 'rodaments de cap', *jonei* 'genoll' i *botida* 'inflada'.

Amb l'elaboració del *Petit Atlas del Domini Lingüístic Català*, el Dr. Veny ha donat una passa més en el desenvolupament de la geolingüística centrada en el domini lingüístic català, i així ho explica en el quart capítol: «Cap a la cartografia interpretativa: el *Petit Atlas del Domini Lingüístic Català*» (p. 71-81), una obra que neix sobretot amb la voluntat d'apropar, d'una manera senzilla i amena, l'estudi de la diversitat geogràfica i diacrònica de l'*ALDC* a un públic no especialitzat en aquestes qüestions.

Es tanca la primera secció amb el capítol «Avatars interns de l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*», que acull la recensió que el professor Veny publicà el 2012 a la revista *Estudis Romànics* (núm. 34) sobre el llibre *La historia interna del Atlas Lingüístico de la Península Ibérica ALPI*. *Correspondencia (1910-1976)*. *Introducción, selección y notas de Santi Cortés y Vicent García Perales* (València, Universitat de València, 2009), un volum en el qual s'analitza una bona part de l'epistolari que generaren els protagonistes d'aquesta magna obra, amb Tomás Navarro Tomás com a capdavanter; les cartes transcrits ajuden a entendre millor la gestació i l'evolució d'aquest projecte que es paralitzà en 1974.

La segona secció està dedicada a la *Cultura popular*, i més concretament a la variació diatòpica que reflecteixen dos dels seus components: les parèmies i els jocs infantils. Sobre el primer aspecte versa el capítol «Paremiologia i variació dialectal» (p. 95-127), on el Dr. Veny fa un ràpid repàs de la bibliografia sobre els refranys en català (incloent-hi tant recopilacions com estudis específics) i una valoració de la vitalitat de les parèmies en el moment actual, les quals, tot i gaudir de certa popularitat, pateixen una infrautilització. A continuació s'endinsa en l'anàlisi de qüestions més específiques, com la interferència del castellà i el consegüent abandó dels corresponents refranys catalans (v. gr. cast. *Más ruido que nueces* / cat. *Molt soroll de platerets i poca vianda*), o les possibles fonts de llur procedència, que van des del mateix llatí fins a fets històrics succeïts en una contrada (p. ex. *Quedar-se amb ses llànties de Campos*). També fa notar la necessitat d'estudiar els refranys des d'una perspectiva diacrònica per tal d'esbrinar-ne l'antiguitat i l'evolució; en aquest sentit, és interessant comprovar com algunes unitats són pròpiament adaptacions de les castellanques (p. ex. *Posar tota la carn a la graella*). D'altra banda, es deté en aspectes estrictament lingüístics, com la presència d'arcaïsmes (p. ex. *Dels teus voldràs dir però no mal oir*; *Casa mia per pobre que sia*), d'elements llatins (p. ex. *Qui no pelluca, no manduca*) o el canvi de fonetisme d'algun mot per mantenir la rima (p. ex. *Alba roja, vent o ploja*). També remarca la importància de l'estilística en la creació de les parèmies, i ho fa aportant mostres de diferents fenòmens: paronomàsia (p. ex. *Com més rics, més rucs*), sinonímia (p. ex. *Tant és treballar com fer feina*), polisèmia (p. ex. *Saber més que oli de basses*), homonímia (p. ex. *En dir era, ja hem batut*), personificació (p. ex. *Sant Casar és un gran sant*; *Sant Casar ja no ho és tant*), entre d'altres. Així mateix, ens recorda el Dr. Veny que el món romànic comparteix idees i que, per aquest motiu, hi ha refranys catalans que tenen llur correspondència en altres llengües romàniques: fr. *L'habit ne fait pas le moine* / cat. *L'hàbit no fa el monjo*; oc. *N'èstre ni figo ni rasin* / cat. *Ser mig figa, mig raïm*; gall. *O medo garda a viña* / cat. *La por guarda la vinya*; it. *Paese che vai, usança che trovi* / cat. *Poble que vas, usança que trobes*. Naturalment, la variació dialectal també s'hi palesa, de manera que, encara que hi ha parèmies molt esteses, d'altres resten

circumscrietes a un àmbit dialectal concret: *Arroplegar segon 'segó' i esbarriar farina* (nord-occidental), *No he gitat les craus a la marina* (alguerès), *Qui minge carn, que rosego els ossos* (Matarranya), etc. A més, corrobora l'interès que tenen les formulacions fràsiques generades per certes idees des d'una perspectiva geolingüística. Finalment, reitera que el refranyer té a veure amb la cultura popular i que, per això, està directament en contacte amb la natura i el seu coneixement, amb les formes de vida i les creences; són aquests components que indubtablement condicionen la creació d'una parèmia, fins i tot la seva diversitat: p. ex., la variació de l'hora en els refranys *Agost, a les set ja és fosc* (Mallorca), *Per la Mare de Déu de agost, a les vuit ja és fosc* (Pallars), depèn de l'indret on es diu.

En els jocs infantils se centra el capítol «Unitat i diversitat en els noms del *Pare carabasser*» (p. 129-140), en el qual posa en relleu el valor lingüístic que tenen els noms dels jocs infantils des d'una perspectiva diacrònica i dialectal. Pel que fa al vessant diacrònic, el Dr. Veny dona notícia de dues composicions poètiques de Carles Ros, de 1752, on es recullen un total de 150 jocs. Aquestes composicions permeten observar: una remarcable influència del castellà (o inclús de l'aragonès); referències cronològiques sobre l'existència d'alguns jocs; la introducció de comentaris sobre la realització del joc; la utilització d'un vocabulari ben poc aprofitat per les obres lexicogràfiques; la deducció de la projecció actual dels jocs gràcies a obres com l'*ALDC* (vol. III); la restricció d'alguns jocs a l'àrea valenciana; i nombroses discordances amb el castellà. Quant al vessant diatòpic, el Dr. Veny analitza el joc del *Pare Carabasser*, perquè evidencia la gran unitat antropològica de la llengua catalana: primer explica en què consisteix i les variants que en presenta l'execució arreu de tot el domini catalanòfon; i seguidament analitza la variació formal de la seva denominació: *el Pare Carabasser, Pare Carabasser, el Pare Carabassot, les Carbasses, la Mare Carabassera*.

La tercera secció del llibre que ressenyem s'ocupa de l'*Adstrat aragonès*, que constitueix un dels raonaments que el Dr. Veny ha reiterat en les seves publicacions a l'hora d'explicar solucions representatives del valencià (sobretot del lèxic), en detriment de la proposta mossaràbiga d'altres estudiosos. Aquesta idea apareix en el capítol «Els noms de la 'rodera' en català» (p. 144-153), en el qual, basant-se en les dades del mapa 920 del volum IV de l'*ALDC*, dona compte dels significants catalans que posseeix el concepte 'rodera, senyal que deixa una roda al terra', entre els quals destaquem: *rodera, rodada, rodella, roderada, rodilada, rodillada, rodillera*, les més esteses; *trilla*, sobretot en nord-occidental i valencià; *carril i carrilada*, especialment en valencià; *clapera*, en algunes poblacions lleidatanes; *ginya*, en alguns punts de les Illes Balears; *guiada*, a Eivissa; *rega*, a Andorra; *regall*, al Maestrat. També defensa el paper de l'aragonès en la presència de *carril i carrilada* a l'àrea valenciana, així com el possible caràcter no genuí de *trill i trillar* (segurament castellà), mots relacionats amb *trilla* 'rodera'. Per últim, subratlla la incorporació d'alguns d'aquests significants dialectals en la llengua estàndard, com és el cas de *trilla i carrilada*.

La darrera secció, *Territori i normativa*, s'obre amb el capítol «Arduïtat del treball lexicogràfic i terminològic» (p. 157-161), on el Dr. Veny ens ofereix una reflexió sobre la difícil tasca de la lexicografia catalana, des de les primeres propostes de Pompeu Fabra fins al *DIEC2*, a l'hora d'harmonitzar l'estàndard amb les varietats dialectals. A partir del comentari de casos concrets, exposa els problemes referents a la incorporació de diatopismes: la selecció d'una de les variants formals (generalment la més estesa), la introducció de castellanismes socialitzats (v. gr. *coça* 'guitza') o els canvis ortogràfics justificats per l'etimologia o la motivació del mot (v. gr. *paona* 'peix de la família dels tríglics'); hi afegeix també la incorporació de neologismes, on juga un paper fonamental el TERMCAT.

Clou aquesta selecció de col·laboracions la titulada «Norma i espai en català» (p. 163-186), en la qual el Dr. Veny insisteix en la indefectible relació que hi ha entre la variació diatòpica i la norma. En una primera part constata que la integració d'unitats lèxiques dialectals en els diccionaris generals ha estat constant des de les primeres obres, amb o sense marca territorial (eliminada del tot en el *DIEC*). En la segona part, examina a partir d'exemples concrets els criteris que s'han establert per a la consideració normativa actual de les variants dialectals, criteris que s'han pogut formular, en bona mesura, gràcies a l'*ALDC*. Així, l'escassetat de denominacions de què el registre oral disposa per a certs conceptes, com, per exemple, els dits índex i anular, demostra que cal recórrer a l'estàndard i difondre les formes genuí-

nes entre els parlants. En canvi, davant diferents variants, s'han seguit diverses pautes que depenen de circumstàncies vàries, de manera que en el cas de *llonganissa* s'ha escollit únicament la forma més etimològica, tot i ser la menys estesa; pel que fa a *tisores/lestisores* s'han integrat dues variants d'acord amb la tradició, prioritzant la més etimològica; o quant a *ansa/nansa*, s'han incorporat les dues solucions al diccionari normatiu, encara que donant prioritat a la primera per ser la més etimològica, la més extensa i amb més usos figurats. D'altra banda, explica el Dr. Veny que el millor coneixement de la llengua històrica gràcies als estudis geolingüístics ha permès acollir en el *DIEC2* variants d'ampli abast geogràfic, com *canut* 'canó de les agulles' (occidental) o *rail* 'arrel' (valencià i part del nord-occidental), i àdhuc mots que havien estat considerats castellanismes, como *viuda*, solució que preval en la llengua viva davant *vidua*. També destaca l'auxili dels dialectes en la formulació correcta de l'ortografia de certs vocables (p. ex. *gavarró*, *cabet*, *anxovat*, *armallada*).

El colofó d'aquesta obra és l'Índex de mots, que reuneix totes les paraules que s'han estudiat, tret dels refranys, locucions i noms complexos apareguts en els capítols 6 i 7. De forma abreujada s'indica l'adscripció lingüística de cada unitat lèxica, excepte quan pertany al català. Cal agrair a l'autor la incorporació d'aquesta eina que facilitarà, sens dubte, la consulta dels articles.

A través dels treballs recopilats en aquesta publicació, el Dr. Veny ens demostra, un cop més, la seva passió per la dialectologia i la geolingüística, la seva capacitat d'analitzar amb detall els materials que ens ofereix el seu estimat *Atles Lingüístic del Domini Català*, la seva habilitat a l'hora de reflexionar sobre les varietats diatòpiques i el seu paper en la confecció de l'estàndard, i el seu talent per arribar a conclusions irrefutables, d'una manera raonada i lúcida; i tot plegat arrodonit amb la destresa de posar el català en el lloc que li correspon dins la Romania. No és la primera vegada que el Dr. Veny reuneix sota un títol suggeridor una sèrie de treballs que comparteixen un eix filològic comú, i tant de bo que no en sigui l'última, perquè aquestes recopilacions esdevenen, segons ell mateix afirma a la presentació del llibre, «una peça bàsica per a futurs estudis de geolingüística, història de la llengua, gramàtica històrica i normativa» (p. 7).

Javier GIRALT LATORRE
Universitat de Saragossa

VERGÉS, Àngel / VIDAL, Vicent (ed.) (2015): *Etnopoètica: arxius i materials inèdits*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 232 p.

Rondalles, llegendes, cançons, anècdotes, acudits, parèmies, endevinalles, i tants d'altres gèneres folklòrics, pertanyen a un art verbal que l'Etnopoètica s'encarrega d'estudiar. El present recull aplega, un cop ampliades i revisades, les contribucions a la X Trobada del Grup d'Estudis Etnopoètics, precisament intitulada «Etnopoètica: arxius i materials inèdits», que es va celebrar a Banyoles el 7 i 8 de novembre de 2014. Temàticament, el volum, després d'una breu «Presentació» (p. 7-9) a càrrec d'ambdós curadors, es divideix en dos blocs: «I. Arxius i institucions» (p. 11-89), que consta de sis articles, i «II. Autors i materials inèdits» (p. 91-229), conformat per vuit contribucions. Pel que fa a les dues darreres pàgines (p. 231-232), constitueixen l'«Índex» general de l'obra.

El primer bloc, «I. Arxius i institucions» (p. 11-89), s'enceta amb l'article d'Alexandre Bataller Català (Universitat de València) «L'Arxiu dels Tallers de Música Popular. Una aportació al repertori etnomusicològic valencià des d'un projecte de recerca escolar» (p. 13-25), el qual posa en relleu els resultats obtinguts pels Tallers de Música Popular, campanya impulsada des de la Direcció General de Centres i Política Educativa de la Conselleria de Cultura i Educació de la Generalitat Valenciana. Al llarg de set cursos escolars (del 1984-85 fins al 1990-91), aquesta iniciativa mobilitzava anualment una cinquantena de centres valencians d'ensenyament primari, és a dir, més de catorze mil alumnes (de la segona etapa d'EGB), dividits en més de dos mil equips, que s'encarregaven tant d'omplir les fitxes d'enquesta com d'enregistrar, per mitjà de cintes de cassete, les cançons i melodies tradicionals que amo-